

A templomtisztítás történetisége

E. P. Sanders a *The Historical Figure of Jesus* című munkájában összegyűjti az általa megkérdőjelezhetetlen tényeknek nevezett jézusi cselekedeteket, amelyekkel minden Jézussal foglalkozó kutatásnak számolnia kell.² Sanders listájának egyik eleme a leggyakrabban templomtisztításnak nevezett epizód (Mk 11,15–19 és párhuzamos helyei).³ Jézus szolgálata, küldetésének teljesítése rekonstrukciójában ráadásul ez az a történet, amely Sanders számára a kiindulópontot jelenti. Az ezzel a történettel foglalkozó szakirodalom olvasása azonban rádöbbsent minket, hogy sokak szerint korántsem annyira biztos az epizód pozíciója, mint azt Sanders feltételezi. A továbbiakban sorra vesszünk néhány érvet és ellenérvet a perikópa történetiségével kapcsolatban.

Bár a legtöbb kutató a történetet hitelesnek fogadja el, és Jézus letartóztatásának konkrét kiváltó okát látja benne⁴, koránt sincs egyetértés az esemény értelmezésével kapcsolatban. A bizonytalanságok néhány tudóst pedig arra indítanak, hogy kételkedjenek az epizód megtörténtében. Az alábbiakban a jézusi cselekedet történetiségével szemben megfogalmazott ellenérveket ismertetem és értelmezem.

¹ Dr. CSERHÁTI Márta a budapesti Evangélikus Hittudományi Egyetem docense. Újszövetségi tárgyakat (bevezetés az Újszövetségbe, újszövetségi kortörténet stb.) oktat. Doktori fokozatát az angliai Durhemi Egyetemen szerezte 2001-ben. Értekezésének címe: *Methods and Models in the Third Quest of the Historical Jesus*.

² Ed Parish SANDERS, *The Historical Figure of Jesus* (London: Penguin Press, 1993), 10–11. Lásd még: Uő, *Jesus and Judaism* (London: SCM Press, 1985), 11.

³ Az idegen nyelvű szakirodalomban igen gyakran nem templomtisztításról, hanem Jézus templomi cselekedetéről vagy a templomi incidensről beszélnek, jelezve ezzel, hogy Jézus célja a templomban történetekkel nem feltétlenül a templom megtisztítása volt, hanem pl. a templom pusztulásának szimbolikus megjövendölése.

⁴ Ugyanakkor feltűnő, hogy Jézusnak sem a nagytanács előtti tárgyalásán, sem Pilátus általi kihallgatásán nem hangzik el vádként a templomi incidens.

Rablók barlangja?

George W. Buchanan azt vizsgálja, hogy a Mk 11,17 kettős idézetének (Ézs 56,7 és Jer 7,11) második felében szereplő kifejezés (rablók barlangja) milyen történelmi helyzetre vonatkozhat Jézus idejében vagy az azt követő időkben. A kifejezésben szereplő *lésztész* szó nem tolvajt jelent, aki megkárosít valakit, hanem olyan rablót, aki egy rablóbanda tagjaként, banditaként támad rá másokra. Ez a kifejezés az első században jelentésváltozáson esett át, és Josephus Flaviusnál mindig olyasvalakit jelöl, aki – Jeruzsálem eleste előtt – gerillaharcokba bocsátkozott a rómaiakkal.⁵ A *szpélaion lésztón* kifejezés tehát, ha a Septuagintában vagy az apokrifekben használatos jelentést hordozza, akkor banditák barlangját jelenti, ha pedig Josephus Flavius szóhasználatához áll közel, akkor zelóták barlangját. A *lésztész* egyik esetben sem írja le megfelelően a papok szerepét a templomtisztítás történetében, hacsak nem metaforaként értelmezzük. Ha a josephusi szóhasználat érvényesül Márknál, akkor azt jelenti, hogy a templom zelóta erődítménnyé vált. Ebből azonban adódik a kérdés, hogy melyik periódusra utal a kifejezés. Márk a 15,7-ben Barabbást úgy írja le, mint aki lázadásban vett részt, Lukács pedig a 13,1–2-ben olyan galileaiakról beszél, „akiknek a vérét Pilátus az áldozatukéval elegyítette”. Így Jézus működésének ideje is szóba jöhet mint a Márk 11,17 *Sitz im Lebenje*, bár arra nincs konkrét bizonyíték, hogy a zelóták kontrollálták volna a templomot ebben az időben. Buchanan szerint valószínűbb, hogy a zsidó háború időszakára utal a szöveg, ebben az esetben pedig egy keresztény midrásról van szó Jeruzsálem eleste után, olyan keresztény író művéről, aki ellenezte a zelóták akcióit Jeruzsálemben, és a két ószövetségi utalás egybeszerkesztésével azt kívánta kifejezni, hogy a zelóták cselekedetei elítélendők.⁶ Ez a midrás a következő írásmagyarázati elvek szerint jöhetett létre: minden, ami a világban van, benne van a Szentírásban, minden prófécia a Messiás idejére vonatkozik, valamint két vagy több tanúnak kell a bíróságon egy tényállást bizonyítania. Ez a két tanú ez esetben a két prófétai szöveg: a szerző észlelte a különbséget az ézsaiási idézet valósága és a jeremiási helyzet leírása között, és így ezt a két textust művészi módon összeszerkesztette egy olyan mondatban, amely a saját korára

⁵ George Wesley BUCHANAN, “Mark 11,15–19: Brigands in the Temple”, *Hebrew Union College Annual*, 30(1959), 173.

⁶ BUCHANAN, “Symbolic Money-Changers in the Temple”, *New Testament Studies* 37 (1991), 289.

vonatkozott.⁷ Ennek az értelmezésnek a nehézsége az, hogy ez a vád a történetben a pénzváltókra vonatkozik.⁸

Ha azonban megvizsgáljuk a Márk 11,17 jeremiási utalását, azt látjuk, hogy a rabló kifejezés már Jeremiásnál is metaforaként szerepel. Jeremiás híres templomi beszéde olyanoknak szól, akik az Istennel kötött szövetség rendelkezéseit megszegik, elnyomják a kiszolgáltatott jövevényt, árvát és özvegyet, és ugyanakkor hamis biztonságérzettől vezérelve úgy gondolják, a templom menedéket nyújt számukra. Azok a kutatók, mint Buchanan is, akik szerint a Jeremiás-idezet nem Jézusra megy vissza, azt emelik ki, hogy Jézus a templomi funkcionáriusoknak címezte a mondanivalóját, míg Jeremiás a templomba látogatóknak. Ha azonban a templomtisztítás történetét megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy Jézus nemcsak azokat üzte ki, akik árusítottak vagy pénzt váltottak, hanem azokat is, akik vásároltak: kritikájának éle szélesebb körre irányult, mint a pénzváltók és árusok, vagy a mögöttük álló templomi papság.⁹

Jánosnál nem találunk utalást a rablók barlangjára, és Buchanan szerint lehetséges, hogy János őrzi meg a korábbi hagyományt, amihez Márk hozzákapcsolja a 11,17-ben található kettős idézetet. Az pedig, hogy Lukács külön bevezetéssel látja el ezt a szövegrészt, jelezheti azt, hogy ez a szakasz egykor független volt a perikópa többi részétől.¹⁰ A Márk 11,16-tal kapcsolatban („nem engedte, hogy valaki edényt vigyen át a templomon”¹¹) pedig Buchanan azt a véleményt képviseli, hogy egy különálló halakhikus rendelkezésről van szó, amelyet talán később illesztettek a szövegbe. A másik három evangélista vagy nem ismerte ezt a rendelkezést, vagy kihagyták a szövegből, esetleg a nehezen érthetősége miatt.¹²

Ezzel kapcsolatban azt az ellenvetést tehetjük, hogy a Márk 11,16 rendelkezésének semmiféle *Sitz im Leben*-je nincs a korai egyház életében, amikor a templom már nem áll. Nem csoda, hogy mind Máté, mind Lukács kihagyja az általuk hozott változatból. Szorosan kötődik viszont a Jézus-korabeli templom viszonyaihoz.

Buchanan más okok miatt is kételkedik az elbeszélés történetiségében. Szerinte nehéz elképzelni, hogy egy ilyen esemény a templom területén megtörtén-

⁷ BUCHANAN, “Symbolic”, 288.

⁸ BUCHANAN, “Brigands”, 176.

⁹ CSERHÁTI Márta, „Önmagát értelmező Szentírás?”, in *Teológia és reformáció*, szerk. SZABÓ Lajos (Budapest: Luther kiadó, 2017), 45.

¹⁰ BUCHANAN, “Brigands”, 176.

¹¹ A kérdéses hely a 2014-es revideált új fordítású Bibliában: „és nem engedte, hogy bármit is átvigyenek a templomon”. A főszöveg az 1990-ben megjelent fordítást használja.

¹² BUCHANAN, “Symbolic”, 281.

hetett anélkül, hogy következményei lettek volna. Vajon a templomi őrség megengedte volna, hogy valaki ezen a stratégiai, védett területen felfordulást okozzon, felborítsa a pénzváltók asztalait, és kikergesse az árusokat és a vásárlókat? Josephus Flavius beszámol arról, hogy a római hatóságok különösen is éberek voltak ünnepek idején, és az Antónia-erődből szemmel tartották a templomban történeteket. Hogyan lehetséges akkor, hogy Jézus zavartalanul távozhatott a templomból az incidens után?¹³

E. P. Sanders szerint azonban Jézus templomi cselekedete nem vetett véget a templomi adás-vevésnek. Gyorsan történt, és csak egy-két asztal felborogatásával járt. Célja nem az volt, hogy megakadályozza a pénzváltást és az árusítást, hanem demonstratív cselekedet volt, amely a prófétai jelképes tettekhez hasonlóan túlmutatott önmagán. Nem okozott akkora felfordulást, ami szükségessé tette volna a templomi őrség vagy a rómaiak beavatkozását.¹⁴

Mások szerint nem állja meg a helyét az állítás, miszerint a hatóságok nem reagáltak volna a történetekre. Márk leírásából kiderül, hogy: „Meghallották ezt a főpapok és az írástudók, és keresték a módját, hogyan veszítsék el” (Mk 11,18). A Jézus elleni fellépéssel azonban várniuk kell, mert a sokaságot „magával ragadta” Jézus tanítása. Vagyis a beavatkozás nem maradt el, csak elhalasztották. Jézust azért nem tartóztatták le azonnal, mert túl nagy hatalma volt, nem pedig túl kevés. Mihelyt elérkezett a megfelelő pillanat, Jézust elfogták, a római helytartó elítélte, és a római katonák keresztre feszítették.¹⁵ A beavatkozás elhalasztása józan lépés volt. Találunk rá történelmi analógiát is. Josephus beszámol róla, hogy amikor Arkhelaosz tiltakozókkal találta magát szemben a templomban, először csak a templomőrség parancsnokát küldte tárgyalni velük – ez a mozzanat hasonlít ahhoz, amikor a templomi vezetőség küldöttséget meneszt, hogy kikérdezzék Jézust arról, milyen hatalommal cselekszik (Mk 11,27–33) – később, amikor a tárgyalás eredménytelen volt, másokat küldött. Csak a legvégső esetben küldte be csapatait, akik közül néhányat a tömeg megkövezett. Ekkor Arkhelaosz nagy erővel támadta meg a tiltakozókat, s az összecsapás 3000 ember halálával végződött.¹⁶

¹³ BUCHANAN, “Symbolic”, 282.

¹⁴ SANDERS, *Jesus and Judaism*, 70.

¹⁵ Philip Maurice CASEY, “Culture and Historicity. The Cleansing of the Temple”, *Catholic Biblical Quarterly*, 59 (1997), 320

¹⁶ CASEY, “Culture and Historicity”, 320, Josephus Flavius: *A zsidó háború* (ford. RÉVAY József, Budapest: Bibliaiskolák Közössége, 1990) 2. könyv 1. fejezet, 134–136./ Josephus FLAVIUS: *A zsidók története* (ford. RÉVAY József, Budapest: Gondolat, 1966) 17. könyv 9. fejezet, 357–359.

Márk templomellenes narratívájának kiindulópontja?

Néhány kutató (Mack, Miller¹⁷, Seeley) azon az állásponton van, hogy a Jézus templomi cselekedetéről szóló történetet Márk találta ki.¹⁸ Burton Mack szerint az epizód nem lehet történeti, hiszen nincs arra bizonyíték, hogy Jézus templomellenes lett volna; annál inkább beleillik a történet Márk narratívájába.¹⁹ Ezzel az elképzeléssel az a probléma, hogy egyáltalán nem biztos, a történeti Jézus kontextusában a cselekedet „templomellenes” lett volna. Mack nem veszi figyelembe azt a lehetőséget, hogy amit Jézus tett, az döntően különbözhetett attól a funkciótól, amit Márk szánt az elbeszélésnek.²⁰ Márk a természetlen fügefakerttörténetével valóban a templom kritikáját fogalmazza meg, de ez a kritika valószínűleg inkább a templomot irányító papságra, mint magára az intézményre vonatkozik, hasonlóan a gonosz szőlőművesek példázatához (Mk 12,1–12), amely szintén Izrael vezetői ellen irányul. Ennek a kritikának a korai egyházban nem volt jelentősége, nem így Jézus működésének időszakában.

Egy másik probléma Mack teóriájával az, hogy nem magyarázza meg azt a tényt, miszerint a templomi incidens nemcsak Márknál fordul elő, hanem Jánosnál is (Jn 2,13–20). Igaz, hogy Mack szerint „irodalmi függés” van a két evangélium között. Ennek bizonyítéka szerinte az, hogy a két evangéliumnak hasonló a narratív elrendezése: a csodák után következik a szenvedéstörténet.²¹ Ezzel az érveléssel több probléma van. Az egyik az, hogy nehéz megkülönböztetni Márk forrásait Márk hozzátételeitől és átdolgozásaitól. Mivel nem állnak rendelkezésünkre Márk forrásai, elkerülhetetlenül szubjektívek lesznek megállapításaink. Különösen nagy gondot okoz, ha egy szövegrész, amelyet márki redakcióként azonosítunk, felbukkan a János evangéliumában is. Mackkal ellentétben a legtöbb kutató úgy gondolja ugyanis, hogy a negyedik evangélium független a szinoptikusoktól. A jánosi kontextus, amely a templomtisztítást az evangélium elejére helyezi, teljesen más, mint a márki kontextus.²² Ezenkívül a két narratíva

¹⁷ Robert J. MILLER, “The (A)Historicity of Jesus’ Temple Demonstration: A Test Case in Methodology” in *SBL 1991 Seminar Papers*, ed. Eugene H. LOVERING (Atlanta: Scholars Press, 1991), 235–252.

¹⁸ Burton MACK, *A Myth of Innocence. Mark and Christian Origins* (Philadelphia: Fortress Press, 1988), 292.

¹⁹ MACK, *A Myth of Innocence*, 282.

²⁰ Craig A. EVANS, “Jesus and the Cave of Robbers: Toward a Jewish Context for the Temple Action”, *Bulletin for Biblical Research*, 3 (1993): 94.

²¹ MACK, *A Myth of Innocence*, 225., ld. még Miller.

²² EVANS, “Jesus and the Cave of Robbers”, 97.

részleteiben is számos eltérést fedezhetünk fel. A jánosi és a márki beszámoló szókinccse csak kis mértékben egyezik. Jánosnál ökrök és juhok is szerepelnek, és Jézus korbáccsal űzi ki őket. Nincs megfelelője a Mk 11,16-nak Jánosnál (az edények átviteléről), ahogyan az Ézs 56,7 idézete és Jer 7,11 utalása is hiányzik, helyette a Zsolt 69,9-et idézi. A templom pusztulásáról (ld. Mk 14,58) is egészen más értelemben beszél János (Jn 2,19–21). Talán leginkább ez utóbbit lehetne jánosi redakcióként magyarázni, de a többi különbség esetében ez a magyarázat nem működik.²³

Az, hogy Mack elutasítja a templomi cselekedet hitelességét, további kérdéseket vet fel. Ha Jézus nem tiltakozott a templom vezetése ellen, akkor hogyan magyarázzuk a vezető papok részvételét elfogatásában és az ezt követő keresztre feszítésben? Hogy ez a részvétel nem Márk kitalációja, annak bizonyítéka Josephus beszámolója, aki szerint „vezető embereink” vádolták be Jézust Pilátus előtt.²⁴ A josephusi elbeszélés magvát a legtöbben hitelesnek tekintik, a későbbi lehetséges keresztény változtatások ellenére is. A „vezető embereink” nyilvánvalóan a főpapságra vonatkozik. Jézus templomi cselekedete, amelyről egymástól függetlenül számol be Márk és János, a legjobb magyarázat a főpapok és Jézus ellentétére.

Mack abból is következtet Márk és János kapcsolatára, hogy közös a cselekményvezetésük. Mindketten olyan tanítóként és csodatévőként írják le Jézust, akinek a keresztre feszítése a zsidó vezetők szándéka volt. Mack ezzel a felvetéssel érinti azt a klasszikus problémát, hogyha Jézus tanító és csodatévő volt, hogyan magyarázzuk kereszthalálát, ha viszont forradalmárként végezték ki, hogyan magyarázzuk az ősi és széles körben elterjedt képet, hogy tanító és gyógyító volt? Evans szerint a templomi cselekedet szolgáltatja azt a történeti kapcsolópontot, amely a két tény között fennáll. A csodák és a tanítás nem egyszerűen irgalmas cselekedetek voltak, hanem részei voltak Jézus célkitűzésének, amely Izrael helyreállítására irányult. A csodák és a tanítás elővételezték a templomi cselekedetet, amely nem egy esetleges történés volt, hanem megfontolt, kiszámított demonstráció.²⁵ Ismét Josephus az, aki a fenti összefüggést támogatja: úgy írja le Jézust, mint „csodás tettek elkövetőjét” és „az emberek tanítóját”, akit Pilátus keresztre feszítettett, miután „vezető embereink” bevádolták. Josephus nem magyarázza meg, milyen alapon vádolták Jézust, sem azt, milyen alapon fe-

²³ EVANS, “Jesus and the Cave of Robbers”, 97.

²⁴ Josephus FLAVIUS, *A zsidók története*, 18. könyv, 3. fejezet, 387., idézi Craig A. EVANS, “Jesus and the Cave of Robbers”, 98.

²⁵ EVANS, “Jesus and the Cave of Robbers”, 99.

szította Jézust keresztre Pilátus, de úgy írja le Jézust, mint tanítót és csodatévőt, akit a zsidó vezetők kezdeményezésére kivégeztek. Josephus tehát korai és független beszámolót ír le, amely egyezik Márk és János cselekményvezetésével. Így ez a cselekmény nem irodalmi fikció, hanem a történeti eseményeknek megfelelő leírás, amely egymástól függetlenül fordul elő Márknál, Jánosnál és Josephusnál.²⁶

Mack mellett David Seeley az, aki részletesen érvel amellett, hogy a templomtisztítás története irodalmi alkotás. Szerinte ez a feltevés okozza a legkevesebb nehézséget az értelmezésben. Seeley szerint nehéz elképzelni bármilyen jézusi cselekedetet, amelyből ez a hagyomány eredeztethető lenne. Amikor Josephus beszámol Jézusról, Anániás fiáról, aki jajt kiáltott a templom ellen, azt is leírja, hogy az emberek ezen elszörnyedtek, és nem értették. Ha valaki megtámadja a templom lényegi, engesztelő funkcióját, az ezzel elutasítja a Tórát, amely előírja a naponkénti engesztelő áldozatot.²⁷ Erre utal a pénzváltók asztalainak felborogatása, hiszen a pénzváltók a templomadó befizetéséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak. Egy ilyen incidensnek aligha lehetett pozitív jelentése a kortársak számára. Ha, ahogyan Evans állítja, Jézus a papok korrupciója miatt háborodott fel, erre kevés és gyenge korabeli bizonyíték van. A rabbinikus szövegek későbbiek, és túlzó, sztereotip formában fogalmazzak. A Josephus által felsorolt incidensek pedig későbbi időből, a háborúhoz vezető évekből valók, amikor a társadalmi rend kezdett felbomlani.²⁸ Az Evans által felsorolt szentírási példák, amelyek a templom vezetőivel szemben kritikát fogalmazzak meg, számosak, ám Seeley szerint ezekben az esetekben a célpont a papság, ami Jézus cselekedetében egyáltalán nem egyértelmű, hiszen ő az árusokat és a vásárlókat is kiúzi. Miért a kisemberek ellen fordul, ha az általa észlelt visszaélések elkövetője a mögöttük álló templomi adminisztráció?²⁹ Ha pedig Jézus nem a templomi áldozati kultusz ellen lépett fel, miért kergette ki azokat, akik az ahhoz szükséges szolgáltatásokat végezték?

Ami pedig a kettős szentírási idézetet illeti, a Jer 7,11-re való utalás nem illik sem a papokra, sem a kereskedőkre, hiszen, mint ahogyan már láttuk, inkább rablásra, mint csalásra és korrupcióra vonatkozik. Az Ézs 56,7 idézete pedig a pogányokra (is) utal, ami azt jelentené, hogy Jézus szeretné, ha a pogányok nyu-

²⁶ EVANS, "Jesus and the Cave of Robbers", 99.

²⁷ David SEELEY, "Jesus' Temple Act", *Catholic Biblical Quarterly*, 55 (1993): 265.

²⁸ SEELEY, "Jesus' Temple Act", 266.

²⁹ SEELEY, "Jesus' Temple Act", 267.

godtan imádkozhatnának. Az evangéliumi hagyományban azonban nincs nyom annak, hogy Jézus az imádság lehetőségét egyetlen helyhez kötné.³⁰

Seeley szerint a templom témáját Márk nagy gonddal szövi bele utolsó fejezeteinek narratívájába. A kerettörténet a zsidó vezetőség elutasítása, amely ugyanakkor a templomi szolgálat végét is jelenti. A templom sorsa szorosan összefonódik Jézus sorsával. A templommal szemben intézett kihívás vezet ahhoz a döntéshez, hogy Jézust megöljék. Amikor Jézust hatalmáról kérdezik (Mk 11,27–33), Keresztelő Jánosra hivatkozik, aki hasonlóan a templom kiiktatásával ajánlotta fel bűnbánati keresztségét. Jézus tárgyalásán a vád tanúi azt állítják, hogy le akarja rombolni a templomot, hogy egy másikat építsen helyette (Mk 14,58) három nap alatt, amely utalás a feltámadásra. A Mk 15,29-ben megjelenő gúnyolódók szavai („Nosza te, aki lerombolod a templomot, és felépítéd három nap alatt, mentsd meg magadat, szállj le a keresztről!”) ironikus módon elővételezik a régi rendszer végét. A templom kárpitjának kettéhasadása a 15,38-ban, párhuzamosan Jézus végső kiáltásával, a már nem működő rendszer végét jelzi.³¹

Azzal az érveléssel szemben, hogy senki sem találta volna ki a templomi incidenst, hiszen ártott volna az egyház és Róma kapcsolatának, Seeley azt veti fel, hogy 70 körül ez már nem áll, hiszen a történet megengedte volna a rómaiaknak, hogy felmentsék magukat a felelősség alól.³² Márk szerint a templom pusztulása büntetés amiatt, hogy a zsidók elutasították Jézust. Ahhoz azonban, hogy eddig a következtetésig eljusson, valamilyen konfliktusra van szükség Jézus és a templom között. Ezt a konfliktust építi fel nagy gonddal narratívájában. A kezdőpont ehhez gondot okozhatott, hiszen nem volt olyan hagyomány, amely a templomot szembeállította volna a Messiással. Márk megoldása az, hogy kétértelműen fogalmaz: a templomi incidenst egyszerre lehet a templom megtisztításaként, illetve pusztulásának megjövendöléseként értelmezni. A két motívum szinte észrevétlenül egybeolvad.³³ A fügefáról szóló kerettörténetben pedig szó van az imádság erejéről (Mk 11,25)³⁴, s az elhangzottak nem kötik az imádságot a templomhoz: ha a tanítványok megbocsátanak annak, akik vétkeztek ellenük, az Atya is megbocsát nekik; a megbocsátáshoz pedig nincs szükség a templomra.³⁵

³⁰ SEELEY, “Jesus’ Temple Act”, 269.

³¹ SEELEY, “Jesus’ Temple Act”, 275.

³² Uo., 275.

³³ Uo., 279.

³⁴ Az említett hely a 2014-ben megjelent új fordítású revidált Bibliában: Mk 11,24.

³⁵ SEELEY, “Jesus’ Temple Act”, 281.

A tárgyaláson a templom lerombolásáról szóló állítólagos kijelentést hamis tanúk idézik: ezzel szintén fennmarad a kétértelműség. A 15,29 gúnyolódói szavainak az olvasásakor a kortárs olvasók tudják, hogy mi az a valóság, amely ki-gúnyolja a gúnyolódókat, hiszen a templom romokban hever. Az utolsó felvo-násban a kárpit kettéhasadása pedig megint csak Jézus és a templom sorsának összefonódását jelzi: az egyikük halála a másikuk pusztulásával kerül párhuzam-ba.³⁶ Seeley végkövetkeztetése az, hogy a templomtisztításnak tulajdonképpen minden aspektusát könnyebb a márki kreativitással magyarázni, mint történeti tényként értelmezni.

Philip Casey számos érvet hoz fel Seeley rekonstrukciója ellenében. Az egyik ilyen érv a Mk 11,16-tal kapcsolatos („nem engedte, hogy valaki edényt vigyen át a templomon”). Ennek a tiltásnak az értelme világos az eredeti kontex-tusában, ahol a templom szentségének kiterjesztését jelenti a belső udvarokról a külső, ún. „pogányok udvarára”, vagyis a templom egész területére. Ha a történet márki fikció lenne, nem sok értelme volna egy ilyen részlet beszúrásának, hiszen az első keresztények számára a templom pusztulása után már nem bírt volna je-lentőséggel.³⁷ Seeley, egy rövid említéstől eltekintve, nem foglalkozik ezzel a verssel.

Egy másik probléma, hogy a templomtisztítás kiváltó okát Seeley a papi kor-rupcióna redukálja, holott a márki történetben ennél többről van szó, ezt jelzi nemcsak az árusok, hanem a vásárlók kikergetése is. Jézus nem csupán a papság-gal szemben kritikus, hanem az írástudókkal, vénekkal, pénzváltókkal, árusok-kal és zarándokokkal szemben is, akik nem úgy viselkedtek Isten házában, aho-gyan kellett volna. Az ezt követő példázat (a gonosz szőlőművesek, Mk 12,1–12) szintén erőteljes kritika a zsidóság vezetőivel szemben.

A kérdés Jézus hatalmáról (Mk 11,27–33) Casey szerint teljesen természetes és jól illeszkedik a kontextusba, hiszen Jézus nem volt pap, iskolázott írástudó vagy köztisztviselőben álló elöljáró. Jézus válaszában kiváló *Sitz im Leben*-je van Jézus működésének kontextusában, és egyáltalán nincs helye a korai egyház teo-lógiájában, ahol semmiképpen nem helyezték volna egy szintre Jézus hatalmát Keresztelő Jánoséval. A történet viszont nem érthető a templomtisztítás esemé-nye nélkül, ami az utóbbi elbeszélés történetiségének egyik bizonyítéka.³⁸

Seeley állítása, miszerint a papsággal való elégedetlenséget bizonyító szöve-gek későiek és sztereotipizáltak, nem állja meg a helyét: néhány bizonyíték korai

³⁶ SEELEY, “Jesus’ Temple Act”, 282.

³⁷ CASEY, “Culture and Historicity”, 323.

³⁸ CASEY, “Culture and Historicity”, 327.

(pl. CD 6,12–17)³⁹. A későbbi, rabbinikus források is tartalmazhatnak olyan kritikát, amely korábban fogalmazódott meg: például a főpapi családokkal szembeni jaj-mondások⁴⁰, amelyek a helyükön vannak a templom pusztulása előtt, de nincsenek később, amikor már nem beszélhetünk főpapi családokról.

Ha Mack és Seeley nyomán a templomtisztítás történetét irodalmi alkotásnak tekintjük, nehéz mit kezdeni a Mk 11,17 ézsaiási idézetével, hiszen az nem illik bele a korai egyház pogánymissziós stratégiájába. A pogánykeresztények nem imádkoztak vagy mutattak be áldozatot a templomban, és nem tartották meg a szombatot.

Ami az imádkozás és megbocsátás kapcsolatát illeti a Mk 11,25-ben, ez nem jelenti a templomi áldozatbemutatás szükségtelenségét, nem is áll az áldozattal kapcsolatban.

Mack és Seeley rekonstrukciója azon a feltételezésen alapul, hogy Márk templomellenes volt, de ez az értékelés is megkérdőjelezhető. A kérdés az, hogy Márk templomellenes-e, vagy a templom tiszttségviselőivel áll-e szemben. Ha templomellenes lenne, miért alkotta volna meg, vagy használta volna a 11,16-ot, amely csak nála szerepel arról, hogy Jézus nem engedte meg, hogy edényt vigyenek keresztül a templomon? Miért lenne ennyire fontos a templom szentségének biztosítása? Lukácshoz hasonlóan, Márk is beszámol az özvegyasszony két fillérjéről (Mk 12,41–44), amely legitim és megfelelő felajánlás, annak ellenére, hogy az özvegyasszony szegény.⁴¹ A gonosz szőlőművesekről szóló példázat sem a templom ellen, hanem Izrael vezetői ellen irányul. A templom kárpitjának kettéhasadása sem feltétlenül a templom pusztulásának előjele, hanem annak kifejezése, hogy Jézus kereszthalálával megnyílt az út Isten és az ember között.

Ezen ellenvetések ellenére kétségtelen, hogy (különösen a természetlen fügefa történetével) Márk valóban hordoz olyan vonásokat, amelyek a templommal való szembenállásra utalnak. Ugyanakkor éppen a templomtisztítás története az, ami nem illik bele maradéktalanul ebbe a képbe, hiszen ezt az epizódot értelmezhetjük úgy is, mint a templom szentségének helyreállítására irányuló cselekedetet.

³⁹ *A Damaszkuszi irat* vitatott korú töredék. <http://ccat.sas.upenn.edu/rak/courses/225/CD1910.html>, letöltve 2018. szeptember 19-én.

⁴⁰ t.Menah 13

⁴¹ Klyne R. SNODGRASS, "The Temple Incident", in *Key Events in the Life of the Historical Jesus*, ed. Darrell L. BOCK, Robert L. WEBB, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, nr. 247 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2009), 433.

Templomtisztítás mint messiási cselekedet?

A templomtisztítás történetisége ellen érvelve Buchanan rámutat, hogy az újszövetségi kor zsidósága azt várta, hogy a Messiás megcselekszi azokat a hősi tetteket, amelyeket a nép korábbi vezetői, Mózes, Józsué és Dávid is véghez vittek. Ebbe a sorba tartozott Ezékiás (2Kir 18,1–6, 2Krón 29,3–19) és Júdás Makabeus is. Mindketten megtisztították a templomot, s mindketten a Messiás előképévé váltak. A Salamon Zsoltárai 17,30–32 szerint pedig a Messiástól azt várták, hogy tisztítsa meg Jeruzsálemet. Az evangéliumi elbeszélés azt is megmutatja, hogy Jézus beteljesítette Zak 14,21 proféciáját: „Attól a naptól fogva nem lesz többé kereskedő a Seregek Urának házában.” Mivel minden profécia a Messiás napjaira vonatkozott (ahogyan a rabbinikus irat, bBer 34b írja), és ezek voltak a Messiás napjai, ezért gondolhatták úgy egyes keresztények, hogy valami ilyesminek történnie kellett.⁴²

Azonban ezek az analógiák nem teljesen pontosak: Ezékiás és Júdás Makabeus azért tisztították meg a templomot, mert azelőtt használaton kívül volt; a Salamon Zsoltárainak jövendölése pedig nem a templomra, hanem egész Jeruzsálemre vonatkozott, amelynek a beszennyeződését az idegen hódítók jelenléte okozta.

Beleillik-e a történet a Jézusról alkotott képbe?

Vannak kutatók, akik azért kételkednek a templomtisztítás történetében, mert az nem illik bele a Jézusról alkotott képbe. A jelenet erőszakos jellege eltér a példázatok és mondások Jézusának szelíd és erőszakmentes vonásaitól.⁴³ Ezzel szembeállíthatjuk azt az érvet, hogy éppen ez szól a jelenet történetisége mellett. Az első keresztények az ézsaiási Szenvedő Szolga képével értelmezték a Jézus-eseményt, aki szelíd és alázatos, nem emeli fel a szavát. Máté és Lukács kihagyják, vagy szelídítik azokat az epizódokat Márknál, ahol Jézus haragszik, vagy szenvedélyes. Nem valószínű, hogy a másik két evangélista átvett volna egy olyan történetet, amely Jézus haragjáról szól, hacsak nem alkotta volna olyan erőteljesen a hagyomány részét, hogy nem lehetett kihagyni.⁴⁴

⁴² BUCHANAN, “Symbolic”, 283.

⁴³ SNODGRASS, “The Temple Incident”, 436.

⁴⁴ E. T. SCOTT, *The Crisis in the Life of Jesus* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1952), 12.

Mi történik, ha kihagyjuk az epizódot?

Paula Fredriksen szerint ha a templomtisztítás történetét kihagyjuk, ugyanazt a narratív struktúrát kapjuk János és Márk evangéliumában: a jeruzsálemi bevonulást követően Jézus a templomban tanít, titokban letartóztatják, majd nyilvánosan kivégzik.⁴⁵ Nem feltétlenül szükséges a templomi incidens ahhoz, hogy az elfogátás indokául szolgáljon: ahogyan János evangéliumából kitűnik, a főpapok nem Jézus templomi cselekedete miatt aggódnak, hanem népszerűsége miatt: „Ha egyszerűen csak hagyjuk őt, mindenki hisz majd benne, aztán jönnek a rómaiak, és elveszik tőlünk a helyet is, a népet is.” (Jn 11,48).

Hultgren ezzel szemben kimutatja, hogy a templomi epizód egy ősi, Márk előtti narratív struktúra része: ha kihagyjuk a Márk evangéliuma 12–13. fejezetében található tanító részt, akkor a templomtisztítást és a kérdést Jézus hatalmáról közvetlenül követi az Olajfák hegyére történő távozás, a Jézus elfogására irányuló összeesküvés, majd a passiótörténet.⁴⁶ Ugyanakkor a templomtisztítás története szorosan kapcsolódik a jeruzsálemi bevonuláshoz is. Jézus szándékosan kettős demonstrációt mutatott be, mindkettőben három fő elemmel: megérkezés Jeruzsálembe, prófétai cselekedet, távozás Jeruzsálemből. Egyik szimbolikus akció sem volt a judaizmus mint vallás elleni támadás, sem a papság mint intézmény ellen irányuló cselekedet, sem a templom mint az áldozatbemutató színhelye elleni fellépés. Ha együtt tekintünk erre a két eseményre, akkor mindkettő a már jelenvaló Isten országát hirdeti, szemben a jelenvaló római birodalmi hatalommal és a jelenvaló zsidó főpapi kollaborációval.⁴⁷

Végigtekintve a templomtisztítás történetének hitelességével kapcsolatos érveken és ellenérveken, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bár az elbeszélés korántsem tekinthető olyan gránitszilárdságú pontnak, amelyből kiindulva Jézus történetét maradéktalanul rekonstruálni lehet, ahogyan ezt E. P. Sanders megkísérli, mégsem lehet a narratívát figyelmen kívül hagyni. Mellette szól a

⁴⁵ Paula FREDRIKSEN, “Gospel Chronologies, the Scene in the Temple, and the Crucifixion of Jesus”, in *Redefining First-Century Jewish and Christian Identities. Essays in Honor of Ed Parish Sanders*, ed. by Fabian E. UDON et al., Christianity and Judaism in Antiquity Series, (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2008), 268.

⁴⁶ Stephen HULTGREN, “The Incident at the Temple as the Occasion for Jesus’ Death”, in *Redefining First-Century Jewish and Christian Identities. Essays in Honor of Ed Parish Sanders*, Christianity and Judaism in Antiquity Series (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2008), 286.

⁴⁷ John D. CROSSAN, Marcus J. BORG, *The Last Week. What the Gospels Really Teach about Jesus’s Final Days in Jerusalem* (New York: HarperOne, 2006), 53.

többszörös előfordulás (multiple attestation) kritériuma – bár tulajdonképpen csak kétszeri előfordulásról beszélhetünk, Jánosnál és Márknál, hiszen a másik két szinoptikus nyilvánvalóan Márktól vette át az epizódot. Mellette szól a *különbözőség* (dissimilarity) kritériuma is, hiszen a történet nem illik maradéktalanul bele a korai egyház Jézusról szóló narratívájába. Végül mellette szól a *kétértelműség* (ambiguity) kritériuma is, hiszen a cselekmény egyszerre jelentheti a templom megtisztítását, illetve pusztulásának megjövedölését. Azoknak kell igazat adnunk, akik szerint nem lehet elválasztani egymástól a Jézus cselekedeteiről szóló híradásokat és a mondásokból és példázatokból kirajzolódó Jézus-képet, még ha ezek időnként ellentmondanak is egymásnak.